بەتاو پێکدا دەبارێین : لەرینەوەی دەنگێکی بەدەمڕێوە

هەندرێن

گرنگی شیعر بە گشتی و، شیعری کوردیش بە تایبەتی، وەک هەر کردەیەکی ژیانکردن، لەوەدا نییە کە لە خەمی ئەو شێوازەی کە باو و جێگیرکراوە بکۆشێ، بەڵکو ئەو گرنگییەکە لەوەدایە کە دەنگەکان بتوانن شێوازێکی نەبینراو، یان جیاواز، بدۆزنەوە. دەستکردن بە گەڕان بە دوای ڕێچکەیەک، یان گەردوونێکی تر، لە دایکبوونی ویستی ئەو جوداوازییە، کە لە ڕووبەری ژیان و بگرە جیهانی شیعری ئێمەدا ئامادەبوونێکی شەرمنی هەیە . هەبوونی شێوازێکی جودا لە پرۆسەی شیعراندنی نادیاریی، ئەوە دەگەیەنێ کە تۆی شاعیر توانیووتە زمانێکی تایبەت بە خۆشت بەرهەمبهێنیت. بە واتایەکی تر، ئاوەڵاکردنەوەی ڕێچکەیەکە بەرەو گەردوونە پەنهانەکانی زمان. بۆیە بوون بە شاعیر وەک خۆت، بە زرنگی وتنەوە و ئەزبەرکردنی ئەو وشە، ریتم، وێنە، هاوردە و شێوازانە دەستەبەر نابێ کە شاعیرانی لێکچوو بە گەلەکۆیی دایانڕێژاوە، بەڵکو ئەوە بە شیعراندنی ئەو شێوازە، یان ئەو ڕێچکە فەرامۆشکراوەی کە بەرەو ئەو گەردوونە نادیارەمان دەبات، دەردەکەوێ و دەخەملێ. پێرۆکردنی ریتمێکی داسەپاو، کە هەمیشە وەک نەریتێکی قبووڵکراو، بخوێن، گوێگر و بینەر بە ئاسانی دەقی پێوەدەگرن، وەک ئەو شێوازەی کە هەر لە دوای نەوەدەکانەوە لە ئاستی بەشێک لە شیعری کوردیدا لەسەر بنەمای پەیوەندییەکانی هاوڕێی، هاوشاری، لە ئارادایە. هەر لەسەر بنەمای ئەو مگجێزەش، خودی ئەو شاعرانە خۆ بە خۆ و خوێنەرانیان، بە ناوی "خوێندنەوە"، "ڕاڤە" و زاراوەگەلێکی تر، کە لە بڵاوکراوەکانی کوردییدا پەسنی یەکتر دەدەن، کە ئەم دیاردەیەش یەکێکە لەو هۆیانەیە کە ڕەخنەی کوردی لە دەرەوەی خودی ڕەخنەسازییدا هێشتۆتەوە.

هەرچەندە ئەو دیاردە شیعریی و ڕەخنە خێزانداریی‌یەی کوردی پێویستی بە خوێندنەوەیەکی فرە بوار هەیە، بەڵام بۆ ئەوەی ئەو سەرنجەمان کەمێک ڕاشکاوتر بکەین، دەتوانین ئاماژە بەوە بکەین کە ئەمڕۆ خوێنەر دەتوانێ سەدان نموونەی لێکچوو لەو شیعرە حیکایەت" ئامێز و میتافیزک ئامێزە لە شیعری کوردییدا ببینێ، کە بەو تەرزە ریتمە دەستپێدەکا" "ئەی یار ئەشق لە فردەوسەکانی مەحەبەت پەشیمانی کردینەوە... هتد"، هەندێ جاریش، لە کن ئەو تەرزە شاعیرانەدا، ئەو "ئەی یار"ە بە پەیڤگەلێکی هاومانا، وەک "ئەی هاوڕێ، برادەر و ... هتد"، دەستپێدەکەن. هاوکاتیش لە خوێندنەوەی هەر یەک لەو نموونە شیعرییە باوانەی ئەمڕۆماندا، کتوپڕ وێنە و کۆپلە شیعرێک لە چامەی "دەنگی پێی ئاو"ی سوهراب سپێهری یان فەروغ فەروخزاد، بە زەقی بەرۆکمان دەگرێ. دواجاریش مەیلی خوێندنەوە و کاتە بە فیڕۆ چووەکانمان، تاسەدار و خاکەسار دەکا. بەهەمە حاڵ.

کەواتە شیعراندنی شێوازێکی دەرپڕینی خودییانە یان تاکگەرایانە، بە هونەری لاساییکردنەوەی پەیڤگەل و ئەزبەرکدنی ئەو ریتمە ئاسۆیی؛ حیکایەت ئامێزەی، کە ئاماژەمان پێکرد، لە دایک نابێ. لێرەوە دۆزینەوەی ئەو شێوازە ڕەسەنە ئاسان نییە. دۆزینەوەی ئەو شێوازە بە ئارەزوو مەیسەر نابێ بەڵکو لە ڕۆچوون بەناو ناخی زماندا چاوهەڵدێنێ. یان بە واتای ژیل دۆلۆزییانە لە خودی زمانی خۆتدا نامۆ بیت. (1) بەمەش شاعیر ڕێچکەی کۆچێک بەرهەمدەهێنیت. ئاوەڵاکردنەوەی ئەو ڕێچکەیە بەندە بە دۆزینەوەی ئەو شێوازە خودگەراییە. ژیان بەخشین بەو شێوازە پرۆسەیەکە لە بووناندنی خود لەناو گەردوونی زماندا. ئەمەش مانای پەیڤاندنی یادەوەریی فەرامۆشکراوی زمانە.

لێرەوە بە دواندنی کۆشعری نیگار نادر "بە تاو پێکدا دەبارێین"، کە بەر لە خوێندنەوەی ئەو کۆشیعرە، ئەو شێوازە لە شیعرییەتەی کە وەک پێشەکییەک ئاماژەم پێکرد، لە زەینda نەبوو. خوێنەر بەدەم ڕێگای پەیفین لەگەڵ ئەو کۆشیعرە، کتوپڕ بەرەو ڕووی دیمانەی ئاسۆی شێوازێک دەبێتەوە کە لەوێدا هەستدەکەی لە قووڵایی ناخی ئەو شیعرانەدا مەیلێک لە نائاساییبوونی شێوازێک، ڕێگایەکی نامۆ یان زمانێکی نامۆ سەرەتاتکێت لەگەڵ دەکا. بە دەربیرنێکی تر،

دەکرێ لە جوگرافیای ئەو کۆشیعرەدا، لەرینەوەی دەنگێک ببیستین کە بە بەدەمڕێوە دەخوازێ شێوازێکێ خۆکرد بە خاکی شیعریەتی ژن ببەخشێ
وەلێ لە بەراییرا با ئەوە بڵێم، کە بەر لەو کۆشیعرە، بە رێککەوت چەند شیعری وەک: "کوێر بوونەوە"، "وەشان" و "دڵم هەنارێک بوو رنیان"ی نیگار نادرم خوێندەوە، کە هەر ئەمساڵ، 2006، بە رێککەوت" لە سایتی "دەنگەکان" بڵاوکرابوونەوە، (بەر لەو شیعرانەش، شیعری تری ئەو شاعیرەم نەبینیبوو). دواجار هەر بە رێککەوتیش، دوای ماوەیەکی کورت، کە لە سایتی ناوبراودا بەرگی ئەو کۆشیعرەم بەرچاو کەورت، شەبەنگێ ئەو شوێنپێیەی کە ئەو چەند شیعرە لە زەینمدا مابوونەوە، بەرەو تەیکردنی جیهانی "بەتاو پێکدا دەبارێین" جولاندمەوە.
لە شیعری "کوێر بوونەوە"دا لای نیگار نادر، مەیلی ویستێکی رووتی شیعریانە، هاوکاتیش هێورانە بۆ تێکشکاندنی پێناسە داڕێژراوەکانی: "هاوسەرێتی"، "ئەڤین"، "ماف"، "پاکیزەیی"، "ئازادی"، "ئەشق"، "ئاشتی" و "ژیان"، بەرۆکی زمان دەگرێ، بەمەش بەمەش رامانێکی ناباو، گەردوونێکی بارگیکراو بە مەرجە قوورسەکان لەسەر ژن، لە زماندا ئازادی خۆی رادەیەنێ.
لە دوای خوێندنەوەی ئەو شیعرە، ئیتر وێنای ژن هەر لە خۆزگە و خەونی بەدیهێنانی رزگار بوون و خۆ بە قوربانی نمایشکردنەوە دەبێتە راپەرموون و تێهەڵچوونەوەیەک بەناو خود. نیگار بە کردەیەکی شیعریانەی بێباکانە ئەو مانایە بناخڕێژانەی کە دەسەڵاتی نێر بە ناوی رەوشت لەسەر وێناندنی مێینەدا هەڵیچنینەوە سەرەو ژێر دەکاتەوە یان هەلیدەوەشێنێتەوە و بەمەش شێوازێکی رەسەن بە خودی شیعریەتی خۆی و مانایەکان دەبەخشێ. هەرچەندە ئەو شیعرە بە کۆپلەیەک یان لانیگایەک لە جەستە بزواوەکەی ناتوانێ گشت مەرامی ناخی ئاگاییە شیعرییەکەی رابگەیەنێ، لێ وێرای ئەمەش دەتوانین بە دیمەنێکی خێرای ئەو جەستە بەڕێوەیە وێستێک بکەین و دواجار بەخۆمان تەواوی رێگای ئەو سەفەرەی، کە بەدەمڕێوە بێدەنگ دەستەواژەکان هەڵدەچنیتەوە، وێنا بکەین:

"لە گوێچکەکانی پیاوێک ڕا
نرکەکانی دونیا دەبیستێ و
یەک لە دو یەک
دڵ و چاو و روحی
زیندەبەچاڵ دەکا و
ناوی لێ دەنێ ***ئەشق*"** (کوێربوونەوە، سایتی دەنگەکان).

نیگار زمانی ناخی ژنانەی، وەک رەگەزێکی جودا، کە لێرەدا ئاماژەکردن بە دەستەواژەی "جودا"، پۆلێنکردنێکی باو نییە لە مرۆڤ، بەڵکو مەبەست لە بەهای ئاوەڵاکردنی رەهەندەکانی جوداییە، وەک زۆرینەی زمانی شیعری ژنی کوردی، لە ناسکوێژی شێوەی دەرەکی جەستەی زمان، وشە، وێنە و گوزارەکردندا دەرناپرێ، بەڵکو ئەو زمانە لە جیهانێکی ناوەکی، لە خاکێکی مێگردا سەرهەڵدەگرێ. چەشەی ئەو زمانەش لەم تەرزە دەپرینەدا ئامدەکرێ:

"هەنارە کیژێک بە چەقۆ دڵی هەڵدەکۆڵرێ
نە قلشی دەکەوێتێ و نە هەناراوی لەبەر دەڕوا..." ("وەشان"، سایتی دەنگەکان)

پەیڤەکان پێکرا بە چنینەوەی وێنەیەک لە ژن، ناخی کۆمەڵگای ئێمە ئاوێنە دەکاتەوە. لەبەردەم ئەو وێنەیەدا کۆی جەستەی ژن "هەناراوی لەبەر دەڕوا"، لێرەدا رەنگی هەناراوی وەک هاوردەیەک خوێنمان بە یاد دێنێتەوە. بەڵام ئەو وێنەیە لە یەک کاتدا هەم زمانێکی مێینانە و، هەمیش ئازارێکی مێینانە بەرجەستە دەکاتەوە.
هەر لە هەمان شیعردا، تیشکی ئەو ناوەکییە ژن ئامێزە، تژیتر زمان شەبەنگی دەکا:

"کچێک نمەنمێ بکا و
سەرلەنوی خاک تەڕکا..."

وێڕای ئەمەش، ئەگەرچی، بە گشتی، شیعراندنی پرسی ماف، بەرابەریی تلانەوە بە دەست نە بوونی ئازادی و لە خۆ روانین بە چاوی پیاو ... هتد، بەشی سەرەکی لە پانتایی نووسینی ژنی کوردییدا تەنیوەتەوە، کەچی، بە جۆرێک لە جۆرەکان، لە شیعری نیگاردا، ئەو کێشە دژوارانەی کە هەمیشە کۆمەڵگای کوردیان گەمارۆداوە و ئاکامی ئەمەش رەنگدانەوەیەکی زۆری لەسەر ناخی ژن و پایەکەی داناوە، ئامادەییان هەیە، یەکێک لەو کێشە سەختنانەش شەڕی کورد لەگەڵ دوژمنی دەرەکی و ناوخۆیە، کە کایەکانی ناخی ژنی کوردی برینپڕژ کردووە. لێرەدا نیگار بە دەرپرینەکانی زمان، شوێنپێی ئەو شەڕە وەک شێوازێک لە شیعریەتەکەی دەپۆشێ:

"شەڕ تازە دڵم ببوو بە هەنارەکە ...
خوێنی سەدان گەنجیان
لەسەر رشتم
چەند جار لەسەرم پێکهاتن و
داستانەکانی براکوژیم پێ
نێوزە دبوون...

تەرمی ژنێکی هەتک کراوی
ئەوان رۆژێ
کێ بە ئاقارم رابوورد
دەستی خوێناوی خۆی پێ
ئەسڕیوم و..." ("دڵم هەنارێک بوو پریان"، سایتی دەنگەکان)

زمان لای نیگار نادر، بە شێوازێکی جودا بەنێو پانتایی خۆیدا وەر دەبێ و ریتمێکی ناباو؛ چرپیەتێک لە وتنی بازنەیی، پەلهاوێژانە، لە ئاراستە ناوەکییەکانی شیعراندن دەلەرێتەوە. هاوکاتیش لەمدو جولەکانی زمانی ئەو شێوازەدا، کە وەک دەردەکەوێ بە مەیلی خۆ جوداکردنەوەش سەرقاڵە، خۆیان بۆ بیستن مشتوماڵ دەکەن . بەڵام لە پێش مەیلی ناخی پەنهانی ئاگایانەی شاعیردا، چەپەرێک لە خۆگرتن بەر هەست دەکەوێ، کە رێگا لە دەرپرینی ئاگایی شاعیر دەگرێ کە رەهایانە بیپەیڤێنێ:

"ئێلێک پیاوی پڕ لە شوورە
کە شوورە لە نێوان خوێن و ... شوورە لە چاوان و
شوورە لەسەر لێوەکانیان دادەکوترێ.. (بەتاو پێکدا دەبارێین).

لێرەدا شیعرییەت وەک تەکانێک لە رەخنە هەوڵدەدا رەهەندی کۆمەڵگا و کولتووری ژیان لە چقاکی ئێمەدا بەرەو خەمڵاندنێکی ڤاڵا و باڵا هەڵبکێشێ. ئەو هەوڵە لە شیعرییەدا ئەوە ناگەیەنێ کە شاعیر ئەو شتە باوانەی کە داڕێژراون، بەنامۆ بکا، یان لەکەدار بکا، بەڵکو دەخوازێ رووخسارێکی تر و ژیانێکی تریان پێبەخشێ. چونکە شیعر، وەک رەخنەیەکی تیۆری، خۆی بە سەرچاوەی زانیارییەکان نابەستێتەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە شیعر یاخی بوونە بە رووی هەموو زانیارییە قەتیسماوەکان،
لەو دیدەڕا شیعرییەت دەبێتە کردەیەکی سەرفراز بۆ دەرپرینە رەسەنەکانی شاعیر. بە واتایەکی تر، ئەو چەشنە شیعرییەتە دەکارێ لە رەوتەکەیدا ئەو چەپەرە تێکبشکێنێ و ئەو شێوازە جودایە لای شاعری "بەتاو پێکدا دەبارێین" تۆختر بکاتەوە. بەمەش رەسەنایەتیەک لە راگەیاندنی شیعریەتی مێ لە پێناو پێکدادانی بەرهەمێنەرانەی رەگەزەکان، رەهەندە "جیاواز"ەکان کاراتر بکا. بۆیە مەتەڵی ئەو جیاوازییە لەو گومانەوە لە دایک دەبێ:

"ئەو چ سیحرێکە کە هەردەمە پیاوێک

لەسەر رووحم لەسەر مێشکم
لەسەر لەشم ئیماراتێک بۆ خۆی دیاری دەکا."

ئەو دیمەنە شیعرییە لە زەینماندا جوگرافیایەک دەکێشێتەوە، کە لەوێدا، وەک وێنایەک، پیاو خولیایەکانی خۆی لەسەر لەشی ژن پیادە دەکا. بەمەش لەشی ژن دەبێتە بوونەوەرێکی داگیرکراو لە ژێر رکێفی پیاودا. بۆیە لە جیهانی ئەم "ئیمارات"ەی پیاودا، ژیان وەک شاعیرێکی ژن ئەستەمترە لە ژیان وەک ژنێکی مرۆڤ.
بەم چەشنە شاعیر بە گرتنەبەری رێگای زمانەکەی بەرەو شێوازی بوونەکەی، دەتوانێ لەمپەرە چەقیوەکانی کۆمەڵگا فەرامۆشبکا و ژیانێکی نوێ بە رەگەزی نێر، وەک بەرهەمهێنەری ئەو لەمپەرە، بناسێنێ.
هاودەمیش شاعیر بە دۆزینەوەی ئەو رێگایە، دەتوانێ خۆی لەو شێوازە بە کۆمەڵییەی کە وتمان لە پێکچوون و خۆ هەڵواسین بە یەکترەوە کە ئەمڕۆ لە پانتایی شیعری کوردییدا کەڵەکە و بەرخۆر بووە، دەرباز بکا و هەبوونە فەرامۆشکراوەکانی جیاوازی خۆی ئاوەڵا بکاتەوە.

بەڵی، لەمدیوی "بەتاو پێکدا دادەبارێین" نیگای مرۆڤێکی بێدەنگ بە رەنگی وشە و یارییەکانی زمان: هەندێک جار نەوا و شێوازی دەربڕینی "هەولێر، خۆشناوەتی، سلێمانی، کرمانجی؛ هێوری، توورەیی، خەمینی و تریقانەوەی ناخی ژنێتی زمان...، بوونەکەی بەرجەستە دەکاتەوە. بەدەم ئەو رێکردنەوە نیگار و دیمەنی ناوەکی و دەرەکی روحی جولەی شتەکانی ناو بوونی کورد، دەچنێتەوە. لە ناو چڕپاندنی ڕاڕەوی رێگای ئەو کۆشیعرەدا، خەم و خەندە؛ نیگای سروشتی شەرمنانەی ژنێتی کورد، شوێنکاتی منێ، لە ئاوازی لاوک و حەیران ئاسا، یان تێکەڵاوییەک لە ناڵە و تریقانەوەی ئەو شوێنکاتە، زەینمان دەتەنییەوە.

"کۆشت بێنە بێمە ناوی
شەپۆلان بدەم..."

لێرەوە لەگەڵ ئەواڵابوونی زمان، وێنەیەک لە شەپۆلی سۆزی ژنانە، ژنێتییەک لە جەستەی پەرێشانی، بێماڵی بوون گەرم دەکاتەوە. لێ بە دیوێکی تر، ئەگەر زۆر ئاوەزیانە، یان بە ریتمی ئەو رۆژگارا بهزرین، کەلێنێکی رەچاوکراو لە حەسرەت و توانەوەی دەنگی ژن، لە دووریانەکانی شیعریەت، خود بوون و مەنەلۆگ ، لەمدیوی جەستەی زماندا سەرهەڵدێنن:

"خۆشەویستیم بە خۆمەوە نەبینیوە...
بۆیە تەتەر ئاسا بە شوێن باس...
بۆن و...دەگەڕێم..."

کۆی ماناوەی ئەو قەهر و گەڕانە بەردەوامە بە دوای راهایەتی "خۆشەویستی" یە لە ئاکامی کارایی "جەنگەڵی ئێرەیە" کە لە بەرهەمی شەڕدایە. شەڕیش وێرانکردنی ئەو نامەیە کە شیعریەتی ژن هەڵگریەتی. بۆیە ئەو کەونەی کە حەسرەتی گەڕان و وێڵی ئەو منە شیعرە ژنێتییە پەنا دەدا، خودی شیعرییەتە:

"نازانم خۆم بکەمە کام ماچ
تا خۆشەویستییت فێر بکەمەوە
نازانم بچمە کام کەون
تا لە جەنگەڵەکان دوورت بخەمەوە..."

لە یەکاتدا ناسکوێژییەک لە شیعریەتێکی ناوەکیانەی ژن قورگی حەسرەتی گەڕان ئاوازدار دەکا و گەردوونی ئەڤینی ناخ ئاوەڵادەکاتەوە.
بەمجۆرە بە روانینی من، دەکرێ ئەو کۆشیعرە، وەک شێوازێک لە مەیلی شیعراندنی جیاوازی، کە دەخوازێ بە ریتمێکی بێدەنگ بوونی خۆی بدوێنێ، بخوێنینەوە. وەلێ دەنگی

"من" لەو کۆشیعرەدا، هەروەک بەدەم رێگاوە ناڵەکان وێڵی کردبێ، خۆی لەناو بۆتەی "نازانم" یان "کۆدەنگ" کاڵدەکاتەوە. رەنگە چونکە ئەوکاتانە کە هەستدەکا"

بەرەو هەر مرۆڤێک
پێهەڵدێنم سەیر دەکەم سەرابە..."

وێڕای ئەمەش، وەک تەکانێک لە مەیلاندنی شێواز، ئەو کۆشیعرە دەخوازێ بە رەنگ و تامەکانی زمانێکی بێدەنگ، لە ریتمێکی دیکەدا، شێوازی ماڵە شیعرییەکەی رابگەیەنێ.

کەواتە کۆشیعری "بەتاو پێکدا دەبارێین"، بە مەیلێک لە راگەیاندنی شێوازی زمانێکی ناباو، هەوڵدەدا لەو کۆ دەنگەی شیعری ژن، کە وەک وتم لێوانڕێژە لە ناسکوێژی شێوازێکی دەرکی ژنانە، هەروا لەو ریتمە شیعرییە ئاسۆیی و میتافیزکییە ئامێز و بە کۆمەڵییەی پیاوان، خۆی داببڕێ. ئەگەرچی لەو کۆشیعرەدا جۆرێک لە راستەخۆیی و ئاوڵەمەیی لە زمانی دەرپڕیندا دەبینرێ، بەڵام نیگار لەو چەند شیعرەی کە دوای ئەو کۆشیعرە بڵاویکردۆتەوە، کە ئاماژەم پێکردن، ئەو مەیلە لە داپڕان و جوداوازی زێدەتر دەخەملێنێ. دواجاریش بە ڕێژنەی "پێکدا بارین" ێکی تردا. دەتوانێ بە زیاتر رەنگڕێژکردنی زمانەکەی، شێوازی ماڵی ئایندەکەی درەوشاوەتر بکا. وەلێ دواجار تەنیا خودی ئەو دەنگە بەڕێوەیە کە دەتوانێ بە خۆی ئەزموونە شیعرییەکەی ئەو شێوازە چاوەڕوانکراوە رابگەیەنێ.
کەواتە:

"نیگەران مەبە... من ئەڕۆم سەفەرێکی
رەهایی بەرەو ونبوونەکان
ئەمەوێت بێم بۆ مەڵە چۆڵەکەی وە ..."

نەورۆزی 2006
ستۆکهۆلم

---
(1) Gilles Deleuze: SAMTALET, Vad är det och vad är det bra för?, گۆڤاری Glänta, nr 24,2004, Göteborge, Sverige.

"